

«Сейфуллин оқулары – 18: « Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми -практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: « Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т.1, Ч.II. - Б. 127-130

ЖҮК АВТОКӨЛІГІН ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІНІҢ СҰРАҚТАРЫ

*Хасан А.Қ., 2 курс магистранты
«С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті» КеАҚ,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.*

Жүк көліктері жұмысының тиімділігін, сондай-ақ оның құрамдас бөліктерін қамтамасыз етуді қарастырылды. Жүкті автомобиль көлігінің жұмыс істеу нәтижелерін жақсартатын аспектілерді талдау қажет немесе тұтастай алғанда саланың мақсаттарын іске асыру шығындарын азайтуға және техникалық операциялық жүйеге байланысты. Сондықтан, автомобильді пайдалану тиімділігіне әсер ететін факторларды талдай отырып, ең алдымен, машиналардың тиімділігін өзгертетін факторларды ескеру керек, техникалық дайындық коэффициенті және салауатты жағдайды сақтау құны. Автомобиль өнеркәсібінің ағымдағы жағдайын талдау факторларды анықтады, көлік құралдары жұмысының тиімділігін азайтады немесе арттырады. Техникалық пайдалану тиімділігіне әсер ететін факторларды жүйелендіру үшін олардың жіктелуі «Автомобильге техникалық қызмет көрсету жүйесінің ағаштары» негізінде жасалды. Қазіргі уақытта көптеген көлік компаниялары үшін, әсіресе шетелдік машиналарды кепілдік мерзімінен тыс пайдаланатын компаниялар үшін автомобильдерге қызмет көрсету және жөндеу бойынша нормативтік база жоқ. "Автомобиль көлігінің жылжымалы құрамына техникалық қызмет көрсету және жөндеу туралы Ережеде" қолданылатын техникалық пайдалану нормаларын түзету коэффициенттері мұндай көлік құралдары үшін жиі қолданылмайды. Бұл жағдайда кәсіпорындар белгілі бір сапамен жөндеу жұмыстарын дербес жүргізуге немесе үшінші тарап кәсіпорындарының қызметтерін пайдалануға мәжбүр. Осы екі нұсқа да көлік құралдарының тиімділігінің төмендеуіне әкеледі. Еліміздегі өндірістік-техникалық базаның (ӨТБ) және қазіргі заманғы автокөлік саласының автомобильдер паркінің жай-күйін талдау осы факторлар тобының мынадай ерекшеліктерін анықтады. Қазіргі уақытта көлік компаниялары автокөліктерге қызмет көрсету мен жөндеудің барлық кешенін дербес жүзеге асырады немесе автомобильдерге қызмет көрсету кәсіпорындарының қызметтерін пайдаланады, сонымен қатар парктің жұмысын сақтау үшін осы әдістерді біріктіруге болады [1].

Бірінші жағдайда ТҚК және жөндеу жұмыстарын ұйымдастыру Көлік құралдарын техникалық пайдалану нормативтері негізінде жүзеге асырылуы мүмкін. Автомобильдерді техникалық пайдаланудың мұндай ұйымы автомобильдерге техникалық қызмет көрсету мен жөндеудің жоспарлы-профилактикалық жүйесінің талаптары мүлтіксіз орындалатын кәсіпорындарда ғана сапалы іске асырылған; жұмыс істеп тұрған жылжымалы құрам, жасы амортизациялық қызмет ету мерзімінен аспайтын; жұмыстардың сапалы орындалуын қамтамасыз ететін дамыған техникалық байқау станциясының (ТАЖ) болуы; автомобильдердің пайдалану режимдері қолданыстағы нормаларға сәйкес келеді. Сонымен қатар, көптеген заманауи кәсіпорындарда көлемдерді жоспарлау және жөндеу жұмыстарының тізімі көбінесе жоспарлы және профилактикалық сипатта болмайды. Автомобильдерге техникалық қызмет көрсетуді басқарудың мұндай тактикасы жеке меншіктің шағын және орта Көлік кәсіпорындарында белгілі бір дәрежеде кең таралған.

Екінші жағдайда, автомобильдерге техникалық қызмет көрсету және жөндеу кепілдік және кепілдіктен кейінгі автомобильдерге қызмет көрсету аясында жүзеге асырылады. Алайда, мамандандырылған орталықтарда қызмет көрсету, әдетте, парк иелеріне қымбатқа түседі, бірақ пайдалану ережелерін сақтай отырып, олар автомобильдің бұзылуына байланысты мүмкін болатын шығындардан сақтандырылған. Қазіргі уақытта көптеген көлік кәсіпорындары үшін тағы бір ерекшелігі-жаңа және пайдаланылған шетелдік автомобильдерді сатып алу және пайдалану. Қазақстанда жүк автомобильдерінің паркі жыл сайын бірнеше мың көлікке артып келеді. "Техникалық қызмет көрсету және жөндеу жүйесі" екінші тобына технология деңгейін анықтайтын факторлар, кәсіпорындағы автомобильдерге техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді ұйымдастыру және басқару кіреді. Кәсіпорында автомобиль өндірісі мен қызмет көрсетуін нормативтік-техникалық қамтамасыз ету қаншалықты жақсы ұйымдастырылған болса, автопарктің жұмыс қабілеттілігі де, тиісінше Көлік құралдарын техникалық пайдалану тиімділігі де (КҚТП) соғұрлым жоғары болады [2].

Кесте 1 – Автомобильге техникалық қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарының көлемі мен пайдалану тиімділігінің өзара байланысы

Саладағы жағдай факторларының сипаттамасы	КҚТП тиімділігінің төмендеу себептері	КҚТП тиімділігінің төмендеу әсері
Жүк автомобильдері паркінің, оның ішінде шетелдік маркалардың өсуі	Кеңейтілген техникалық қызмет және жөндеу жұмыстары	Техникалық қызмет көрсету және жөндеу кезінде бос уақытты көбейту.
Техникалық қызмет көрсету және жөндеу үшін ТАЖ-нің дамуының жеткіліксіз	Үлкен жұмыс көлемі. ТҚК және жөндеу жұмыстарын басқа жақта жүргізу	Төмен техникалық дайындық. Төмен сипаттамалары бар автомобильдер.

деңгейі	қажеттілігі	қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарына жоғары шығындар.
---------	-------------	---

Көлік құралдарын техникалық пайдалану тиімділігіне әсер ететін факторлардың үшінші тобына кәсіпорындағы автомобильдерге қызмет көрсету мен жөндеудің техникалық мүмкіндігін анықтайтын "Өндірістік-техникалық база" факторлары кіреді. Белгілі болғандай, АКК өндірістік-техникалық базасы өндірістік ғимараттарды, құрылыстарды, таратушы құрылғыларды қамтиды. Бұл жағдайда техникалық қызмет көрсету және жөндеу негізінен әмбебап посттарда ұйымдастырылған. Автомобильді пайдалану тиімділігіне, техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді ұйымдастыру деңгейіне байланысты себеп-салдарлық байланыс кесте 2-де келтірілген.

Автомобильдерді пайдалану тиімділігінің кәсіпорынның өндірістік-техникалық базасының деңгейіне тәуелділігінің себеп-салдарлық байланысы кесте 3-те келтірілген. Мамандандырылған орталықтарда қызмет көрсету, әдетте, парк иелеріне қымбатқа түседі, бірақ пайдалану ережелерін сақтай отырып, олар автомобильдің бұзылуына байланысты мүмкін болатын шығындардан сақтандырылған. Қазіргі уақытта көптеген көлік кәсіпорындары үшін тағы бір ерекшелігі-жаңа және пайдаланылған шетелдік автомобильдерді сатып алу және пайдалану. Төртінші "қызметкерлер" тобына кәсіпорынның еңбек ресурстарымен қамтамасыз етілуін анықтайтын факторлар кіреді, оларға жұмысшылар, қызметкерлер, мамандар және менеджерлер сияқты негізгі жұмысшылар санаттары кіреді. Кейбір жағдайларда Жұмысшылардың функционалдық міндеттері біріктіріледі немесе, керісінше, нақтырақ бөлінеді [3].

Кесте 2 - Техникалық қызмет көрсету мен жөндеуді ұйымдастыру деңгейінің және автомобильді пайдалану тиімділігінің өзара байланысы

Салалық фактор мәртебесінің сипаттамалары	КҚТП тиімділігінің төмендеу себептері	КҚТП тиімділігінің төмендеу әсері
Жүк автопаркі құрылымындағы өзгерістер	Қазіргі заманғы жағдайларға жауап беретін автомобильдерге қызмет көрсету және жөндеу жөніндегі нормативтік базаның болмауы.	Қызмет көрсету және жөндеу сапасының төмендеуі Техникалық дайындық коэффициентін төмендеуі
Автомобиль конструкциясының күрделілігі	Жұмыс және жөндеу сапасын бақылаудың болмауы немесе күрделілігі	Автомобиль өнімділігінің төмендеуі
Шетелдік	Автомобильдердің өзге	төмендеуі

автомобильдерге арналған ТҚК және жөндеудің жаңа технологиясы	машиналарында технологиялық құжаттаманың және жөндеудің болмауы. Бөгде ұйымдарда ТҚК жүргізу және жөндеу қажеттілігі	қызмет көрсету және жөндеуге үлкендеу шығындардың қажет болуы
---	--	---

Кәсіпорын қызметкерлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету тиімділігінің көлік құралдарының техникалық жұмысына әсер ету схемасы кесте 1-де көрсетілген.

Автокөлік қызметі субъектілерінің қуатын азайту кезінде олардың санының жақында ұлғаюы мамандардың функционалдық міндеттерінің айтарлықтай өзгеруіне әкелді. Сонымен қатар, арнайы және жалпы дайындық деңгейі төмендеді. Мамандардың ішінде 18% - ға жуығы жоғары білімді, 31% - ы автомобиль бейініндегі орта арнаулы білімді, 28% - ында өздері орындайтын функцияларға сәйкес келетін арнайы білімі жоқ, бірақ автомобиль көлігі бойынша біліктілік даярлықтан өткен және шартты түрде "тәжірибе" санатына жатады және 23% - ға дейін-тек автомобиль даярлығының негіздерін қамтитын білімі бар мамандар. Бұл үлес әсіресе (70-80% - ға дейін) көлік қызметіне жауапты, автокөлік құралдарын тек өз қажеттіліктері үшін иеленетін кәсіпорындар арасында жоғары [4].

Кесте 3 - Кәсіпорынның өндірістік-техникалық базасы мен автомобильдерді пайдалану тиімділігінің арақатынас деңгейі

Саладағы факторлардың сипаттамасы	КҚТП тиімділігінің төмендеу себептері	КҚТП тиімділігінің төмендеуінің салдары
Техникалық және моральдық ескіруі ТМЕ	Қазіргі заманғы өндірістік жабдықтардың болмауы	Қызмет көрсету және жөндеу сапасының төмендеуі. Сызықтық ақаулардың жоғарылауы. Техникалық қызмет көрсету және жөндеу кезінде бос уақытты көбейту. Техникалық дайындық коэффициентін төмендету.
	Қазіргі заманғы автомобильдерге, оның ішінде шетелдік өндірістерге қызмет көрсетудің мүмкін еместігі.	
ТМЕ ынтымақтастығының және мамандануының төмен деңгейі	Механикаландырудың төмен деңгейі	Автокөлік өнімділігінің төмендеуі. Жоғары шығындар қызмет көрсету және
	Жұмыс уақытының жоғалуы	

Бесінші топ "жылжымалы құрам, қосалқы бөлшектер мен материалдар" көлік құралдарының сенімділік деңгейі, ұзақ мерзімділігі, сенімділігі, жөндеуге жарамдылығы және жөндеуге жарамдылығы; пайдаланылатын материалдардың номенклатурасы мен сапасы, жылжымалы құрамның жас құрылымы сияқты факторларды қамтиды. Осы факторларға көп жағдайда техникалық себептер бойынша автомобильдің тұрып қалу ұзақтығы байланысты болады. Қазіргі уақытта көптеген көлік компаниялары автомобильдерді сатып алу кезінде бұл факторды ескермейді, бұл кейіннен пайдалану тиімділігінің төмендеуіне әкеледі, өйткені техникалық қызмет көрсету шығындары едәуір артады [5,6].

Автокөлік құралдарының жұмысына әсер ететін факторларды талдау нәтижесінде мыналар анықталды:

1) кешенді факторлардың үлкен саны автомобильді пайдалану тиімділігіне әсер етеді: қызмет көрсету және жөндеу жүйесі; техникалық қызмет көрсету және жөндеу көлемі; өндірістік-техникалық базаның жағдайы; жылжымалы құрамның құрамы; пайдалану шарттары, МТО жүйесі және т.б.;

2) автокөлік кәсіпорындары қызметінің түріне байланысты автомобильдерді коммерциялық пайдалану, техникалық пайдалану және қызметтік пайдалану кіші жүйелерін бөледі; Көлік құралдарын пайдалану тиімділігін арттыратын резервтерді айқындау кезінде бірінші кезекте техникалық пайдалану көлемін талдау қажет, өйткені КҚТП іргелі болып табылады және жұмыс істеп тұрған жылжымалы құраммен өнеркәсіптік пайдалану көлемін қамтамасыз етеді;

3) көлік құралдары жұмысының тиімділігіне әсер ететін факторларды талдау кезінде ең алдымен көлік құралдарының сипаттамаларын өзгертетін факторларды, техникалық әзірлік коэффициентін және жарамды жай-күйді ұстау құнын ескеру қажет;

4) елдегі көлік саласының қазіргі жай-күйінің мынадай ерекшеліктері белгіленген: елдегі автопарктың өсуі, көліктік машина жасау кәсіпорындарын дамыту деңгейінің төмендігі, озық технологиялардың болмауы және кооперацияның төмен деңгейі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Балғабеков Т.К. Станциядағы пойыздарды өңдеу процесін есептеу [Мәтін] // - Қарағанды, ҚарТУ. - 2017. - № 3. – 22 б.

2 Вакуленко С.П., Голубев П.В., Широков А.В. Аз қуатты сұрыптау құрылғылары. Таудың ашылу жоспары [Мәтін] // - Оқулық. - 2016. – 76 б.

3 Правдин Н.В., Бессоненко С.А. Теңсіздіктерді есептеудің қолданыстағы әдістерін талдау [Мәтін] // - Көлік : Наука, технологии, управление. – 2016. - №5. 27 б.

4 Балғабеков Т.К. Операциялық жұмыстарды басқару және көліктегі көлікті ұйымдастыру [Мәтін] // - Қарағанды : ҚарТУ. - 2016. – 223 б.

5 Балғабеков Т.К. Магистральдық және өндірістік теміржол көлігінде көлік құралдары қозғалысының технологиялық циклінің ғылыми подстанциясы [Мәтін] // - Қарағанды : ҚарТУ. – 2017. – 184 б.

6 Бекжанова С.Е., Бекжанов З.С., Битлеуова З.К. Жүк және коммерциялық жұмыстардың негіздері [Мәтін] // - Алматы : ҚазККА. – 2013. – 183 б.